

Tradicionalna kultura ornamenta kao koncepcija za otkrivanje i stvaranje vlastitog identiteta

Pavlović, Leo

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:251:432509>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU
ODSJEK ZA VIZUALNU I MEDIJSKU UMJETNOST
SVEUČILIŠNI DIPLOMSKI STUDIJ VIZUALNA UMJETNOST

LEO PAVLOVIĆ

**TRADICIONALNA KULTURA
ORNAMENTA KAO KONCEPCIJA ZA
OTKRIVANJE I STVARANJE VLASTITOG
IDENTITETA**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. art. MARIO MATOKOVIĆ

Osijek, 2024.

SAŽETAK

Postavljanjem pitanja identiteta autor traži odgovor u tradicionalnoj kulturnoj baštini koje je dionik. U vizualnom segmentu folkloru pronalazi inspiraciju te počinje nova epoha stvaranja. Ornamentu pristupa kroz koncept koji se temelji na procesu. Uviđa da je proces neophodan za stvaranje i tako mu daje glavnu ulogu u svom radu. Tim principom nastaje nekoliko radova koji se nadovezuju jedan na drugi. Stvara se rad koji djeluje kao cjelina, a konstruiran je kroz knjigu umjetnika, grafike, crteže i video rad.

Ključne riječi: ornament, tradicija, proces, koncept, grafika, crtež

SUMMARY

By posing the question of identity, the author seeks an answer in the traditional cultural heritage of which he is a stakeholder. He finds inspiration in the visual segment of folklore and begins a new era of creation. He approaches ornament through a process-based concept. He realizes that the process is necessary for creation, so he gives it the main role in his work. This principle creates several works that build on each other. A work is created that functions as a whole, and is constructed through the artist's book, graphics, drawings and video work.

Key words: ornament, tradition, process, concept, graphic, drawing

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja LEO PAULOVIC potvrđujem da je moj DIPLOMSKI rad
diplomski/završni
pod naslovom TRADICIONALNA KULTURA ORNAMENTA KAO
KONCEPCIJA ZA OTKRIVANJE I STVARANJE VLASTITOG IDENTITETA
te mentorstvom DOC. ART. MARIO MATKOVIĆ

rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranog rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog/diplomskog rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanove.

U Osijeku, 3.3.2024.

Potpis

1. UVOD	1
2. ORNAMENT	2
2.1. OPĆENITO O ORNAMENTU	2
2.2. POVIJEST ORNAMENTA.....	2
2.2.1. PRAPOVIJESNA ORNAMENTIKA	3
2.2.2. ORNAMENTIKA STAROG VIJEKA.....	5
2.2.3. SREDNJOVJEKOVNA ORNAMENTIKA.....	8
2.2.4. ORNAMENTIKA NOVOG VIJEKA.....	12
3. FOLKLORNI ORNAMENT.....	17
4. SRODNI UMJETNICI - NADAHNUĆE I INSPIRACIJA U RADU	19
5. KONCEPT RADA	21
6. TEHNIČKA IZVEDBA I ZASEBNI KONCEPTI RADOVA	22
6.1. KNJIGA UMJETNIKA – ORNAMENTI.....	22
6.2. SERIJA GRAFIKA <i>IMPLETIO</i>	26
6.3. SERIJA CRTEŽA <i>IMPLETIO</i>	32
6.4. VIDEO.....	37
7. ZAKLJUČAK	37
8. LITERATURA.....	39
9. POPIS SLIKOVNOG MATERIJALA.....	41

1. UVOD

Diplomski rad pod nazivom “Tradicionalna kultura ornamenta kao koncepcija za otkrivanje i stvaranje vlastitog identiteta” nastao je kao rezultat promišljanja autora o vlastitom identitetu koji podrazumijeva skup značajki koje određuju posebnost pojedinca u odnosu na druge individue i njihove aspekte razmišljanja i življenja. Na samom početku istraživanja postavlja se pitanje: “Tko sam ja?” čija jednostavnost i promišljanje o istome dovodi do kompleksnosti odgovora i činjenice da postoji samo trenutno mišljenje i stajalište koje se iznova i iznova mijenja stjecanjem novih iskustava i spoznaja o svijetu oko sebe. Proces koji podrazumijeva istraživanje, otkrivanje, rad na sebi, nameće se kao jedan od odgovora, dok autor traži odgovor i pozicionira vlastito stajalište s aspekta tradicije, folklora, onome što ga određuje kao individuu shodno polju interesa koje ga zanima. Tradicija nekog kraja iznjedrila je unikatnost naroda ili skupine u svim segmentima života, pa je čovjek kroz svoju maštu i promišljanje stvarao nove vrijednosti: vizualne, auditivne, taktilne, dok je inspiraciju i motive svjesno ili nesvjesno dobivao upijajući je iz prirode i svijeta oko sebe. Bavljenje folklorom i istraživanje tradicije i kulture određenih skupina i krajeva dalo je povod i inicijalni motiv za spajanje tradicionalne kulture i suvremene umjetničke prakse. Uspoređivanjem folklora sa suvremenom umjetničkom praksom autor dolazi do zaključka da se tradicionalna kultura i folklor ne mogu proučavati samo kroz etnologiju, kao što se ni likovna umjetnost ne može proučavati samo kroz klasičnu povijest umjetnosti. Ta spoznaja i zaključak dovodi do novih pitanja koja traže odgovor u istraživanju s ciljem preispitivanja granice polja interesa, konkretno ornamenta koji se postavlja kao vizualna osnova i likovni problem cijelog rada i istraživanja

2. ORNAMENT

2.1. OPĆENITO O ORNAMENTU

Ornament čovjeka prati od prapovijesti sve do današnjih dana u raznim formama. *Pojmovnik suvremene umjetnosti* autora Miška Šuvakovića (434–435) ornament definira kao ukrasni element koji ima likovno-umjetničku vrijednost, a dekorativnog je karaktera. Riječ ornament dolazi od latinske riječi *ornamentum* što znači naoružanje, oprema ili ukras i riječi *ornare* što znači ukrašavati. U najjednostavnijem obliku značenja ornament bi i bio ukras. Pronalazimo ga u svim sferama ljudskog postojanja i djelovanja, ali i u samoj prirodi i prirodnim fenomenima. Ornamentalni motivi mogu biti biljnog, životinjskog, geometrijskog i antropomorfog karaktera. Forma motiva može biti dekorativnog karaktera, dok uz navedeno može imati simbolički i magijski značaj za određenu zajednicu. Najčešće ga vežemo uz pojam ritma zbog pravilne i nepravilne izmjene ili ponavljanja elemenata u arhitekturi, likovnoj umjetnosti, intarzijama na primijenjenim predmetima, tekstu i sl.

2.2. POVIJEST ORNAMENTA

Ornament prati čovjeka otkad je prvi uzorak naslikan u pećinama pa sve do današnjeg suvremenog doba. Razvijen je u svim razdobljima i u svim kulturnim krugovima, a svaka epoha ima svoje specifičnosti te svoje karakteristike, ali u svima možemo pronaći iste osnove i zajedničke odrednice. Ornament krase dekorativno svojstvo razdoblja u kojem nastaje prema težnjama tadašnjeg društva te se njegova primjena referira kao ukras i nosi estetsku vrijednost. Pojava secesije i avangarde podrazumijeva nov pristup i nova istraživanja u kontekstu ornamenta gdje mu se pristupa s pozicije koja nije u prvotnoj, dekorativnoj funkciji ili baš suprotno: gdje se vraća onome iskonskom. Budući da se ornamentalne epohe ne mogu definirati početkom i krajem, već se prelamaju i isprepliću kroz razdoblja, bitno je osvrnuti se na povijest ornamenta kroz najznačajnije kulturne cjeline u određenim povijesnim razdobljima. Rad i istraživanje osvrću se na povijest ornamenta da bi se pokazao njegov razvojni put i inovacije, dok upotrebu samog

ornamenta autor povezuje s vlastitim konceptom. Naglasak je na proces i razvoj te na povezanost današnjeg umjetnika s brojnim stilovima: od spiljskog slikarstva nadalje kroz jedan te isti pojam – pojam ornamenta.

2.2.1. PRAPOVIJESNA ORNAMENTIKA

Promatrajući spiljsko slikarstvo može se uočiti vječna čovjekova potreba za ostavljanjem traga iza sebe. Taj fenomen može se interpretirati i shvatiti kao svojevrsnu dekoraciju – ornament. Spiljski čovjek, kada je stvarao slike, nije imao iste poglede na svoj trag, sliku, kao što je mi danas možemo interpretirati i sagledati, a točnu ideju i naum koji je tadašnji umjetnik imao dok je stvarao samo možemo pretpostavljati i nagađati. Najčešće blago nepravilnog ponavljanja istog ili sličnog uzorka pronalazimo na nekoliko lokaliteta u svijetu i dokaz je najranije čovjekove potrebe za ostavljanjem traga u prostoru i vremenu. Najbolje primjere primitivnog ornamenta pronalazimo u *Cueva de las Manos* (Spilji ruku) u Španjolskoj, *Chauvet-Pont d'Arc* u Francuskoj, *Magura* u Bugarskoj i *Serra da Capivara* u Brazilu. Ornament je nepravilnog ritma, ali ponavljanje istih likovnih elemenata je vidljivo. Kako se čovjek sve više i više razvija, tako i ornament, ali i umjetnost općenito, dobiva konkretniji oblik. Gledanjem i promatranjem ornament počinje dobivati i estetsku vrijednost uz magijsku komponentu koja je često bila primarna. Ornament i simbolika počinju poprimati oblik pojava u prirodi koje tadašnji čovjek glorificira. Kako čovjek sve više i više otvara oči te promatra svijet oko sebe, tako nalazimo sve bogatiji ornament s kompleksnijim značenjem.

Slika 1. Otisci ruku u nepravilom ritmu u Spilji ruku u Španjolskoj

Slika 2. Spoj stilizirane figuracije i ornamentalnog ponavljanja u nacionalnom parku *Serra da Capivara* u Brazilu

2.2.2. ORNAMENTIKA STAROG VIJEKA

Stari vijek odlikuje se bogatim ornamentom kada se prvi put javljaju svi mogući oblici, grupe i strukture ornamenata koji se do danas mogu pronaći s ponešto izmijenjenim motivima i u nešto izmijenjenoj formi. Najznačajnija i najutjecajnija ornamentika dolazi iz antičke Grčke i Rima, kao i nezaobilazna egipatska, mezopotamska, istočnjačka (Kina i Japan), keltska i mnoge druge manje kulture koje koriste ornament. Oblici koji se javljaju u starom vijeku su florealni, zoomorfni, geometrijski, mitološki, religijski ili magijski. Sva je ornamentika stilizirana te je prožeta velikom simbolikom, dok motivi variraju ovisno o lokaciji jer prikazuju ono što je ondašnjeg čovjeka okruživalo, poput svakodnevnih pojava te ono što je tadašnja zajednica smatrala važnim. Ornament starog vijeka pronalazimo najviše u arhitekturi jer je dugovječna, ali i na tekstilu, uporabnim predmetima, keramici itd. Egipatski ornament besprijekorno je očuvan do današnjih dana u piramidama, ali i na raznim spisima i pergamentima toga doba. Prvenstveno i najbogatije ih pronalazimo kroz staroegipatsko sakralno pismo – hijeroglife. Hijeroglifi su imali svoju uporabnu i jezičnu vrijednost, ali i veliku estetsko-likovnu vrijednost uzmemo li u obzir ponavljajući segment simbola te činjenicu da su svi bili kolorirani. Ponavljanje različitih oblika možemo sagledati te se može tumačiti kao svojevrsan ukras, ornament.

Slika 3. Egipatski sarkofag s raznim ornamentalnim motivima

Keltska ornamentalna umjetnost specifična je po svojim pleterima, križevima i raznim čvorovima. Pronalazimo bezbrojne varijacije pletera pa je zasigurno unikatan primjer jednog stila povijesti ornamenta.

Slika 4. Ilustracija predmeta s keltskim ornamentom

Grčki ornament temelji se na bogatoj baštini antičke Grčke, kao i na utjecajima prethodnih kultura Minoje i Mikene. Prepoznatljiv je po floralnim ukrasima, geometrijskim i zoomorfnim motivima pa je i danas vrlo popularan i poznat. Od floralnih uzoraka najčešće su palmete, akantus, vitice te lotusi u raznim varijacijama. Najpoznatiji geometrijski uzorak jest uzorak meandra koji je možda u čitavoj povijesti ornamenta najpoznatiji ornamentalni uzorak. Pronalazimo ga u mnogim oblicima i varijacijama u arhitekturi, ali i na tekstilu, uporabnim predmetima, keramici i mnogim drugim mjestima. Grčka ornamentalna estetika ogleda se i na amforama i vazama, specifičnima za antičku Grčku, koje su bile oslikane stiliziranim prikazima povijesnih događaja te urešene bogatim ornamentom. Jednostavan, proporcijalan i simetričan ornament odraz je i tehnološko-intelektualnog napretka matematike i filozofije starih Grka koji su tim znanjima i saznanjima znatno utjecali na kasnije stilove, ali i na današnje doba.

Slika 5. Amfora ukrašena ornamentom

Slika 6. Ukrašena grčka posuda za miješanje vina i vode

Uz grčki ornament najutjecajniji i najbogatiji ornament pronalazimo u antičkom starom Rimskom Carstvu. Većim dijelom se kultura, a time i ornament, oslanja i proizlazi iz starogrčke kulture, ali u raskošnijem i bogatijem opsegu. Rimski ornament prati razvoj društva, te sa stiliziranog, apstraktnog i potpuno geometrijskog ornamenta odlazi u širi kontekst motiva koji prikazuje svakodnevni život ondašnjeg naroda. Sublimirajući sve, shvaćamo da je ornament baziran na

raskoši, bogatstvu te statusu u društvu. U brojnim maestralnim mozaicima koje pronalazimo na povijesnim lokalitetima uviđamo visoko promišljenu i bogatu ornamentiku izrađenu od kvadratnih kamenčića.

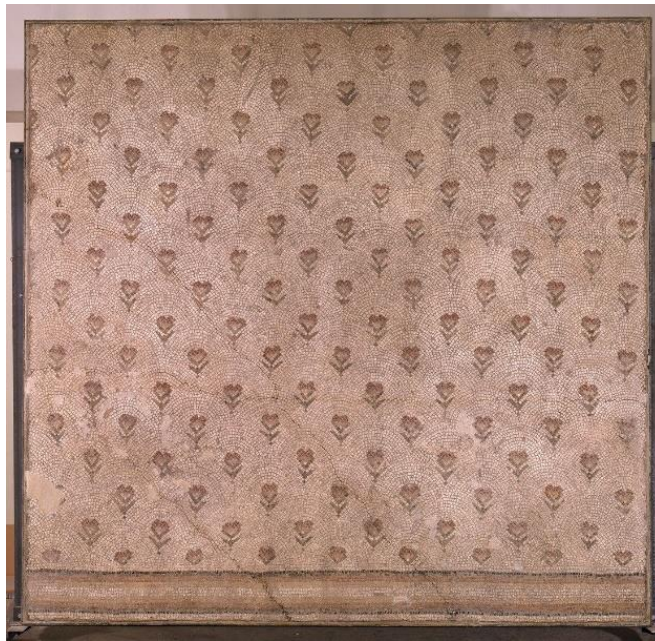

Slika 7. Rimski podni mozaik s ornamentom i portretom

2.2.3. SREDNJOVJEKOVNA ORNAMENTIKA

Padom Zapadnog Rimskog Carstva 476. godine svijet ulazi u novu epohu koja će trajati sve do Kolumbovog otkrića novog kontinenta, Amerike. Stvaranjem novih nacija i kultura, ali i kolektivnog napretka civilizacije, dolazi do novog poimanja ornamenta. Razvijaju se i religije koje počinju preuzimati dominaciju i time razvijati ornament u novim pogledima. Stvaraju se društva koja svoju estetiku temelje na spomenutom ornamentu, ali i umjetnički pravci koji nastavljaju tradiciju upotrebe ornamenta u obliku prilagođenom društvenom ozračju određenog vremenskog

razdoblja kao npr. romanika i gotika. Bizantska ornamentalna umjetnost usko je vezana uz religiju te je raskošnog i bogatog karaktera. Razvojem (u ovom slučaju) kršćanske religije, a samim time i crkava kao građevina, velika se posvećenost daje ukrašavanju tih sakralnih objekata i svega povezanog s vjerom. Kao što je i u prijašnjim razdobljima ornament služio kao ukras na arhitektonskim zdanjima, tako i sada crkve počinju imati mnogobrojne ukrase izrađene u zlatu da bi prikazale moć samog Carstva i religije. Sakralne slike oplemenjuju se zlatom, a bogati mozaici, zbog svoje stiliziranosti, dobivaju na neki način ornamentalnu konotaciju. Rukopisne knjige, time i religijske knjige kao što je Biblija, ukrašavaju se iluminacijama. Uzevši u obzir sve bogatstvo Carstva, vidi se ogromna simbolika veličine Bizantskog Carstva kroz bogatstvo i u samom ornamentu. Najbolji primjer gdje sve navedene elemente možemo vidjeti jest Aja Sofija u Istanbulu.

Slika 8. Ornamentalni mozaik na podu kupaonice pronađen u Antiohiji u današnjoj Turskoj

Slika 9. Bogato ukrašeni interijer Aje Sofije bizantskim i islamskim ornamentom

Razvojem islama kao religije razvija se i specifični ornament. Kao i kod prethodnih razdoblja, nalazimo stilizirane biljne i geometrijske motive, ali u cjelini islamski ornament odlikuje se složenošću i minucioznošću uzorka. Islamski ornament krasi i kaligrafski zapisi koji nastaju vezani uz vjeru, kao ukrasni natpisi u Kur'anu. On se oslanja na ornamentiku Perzije i Bizantskog Carstva.

Slika 10. Fragment tekstila ispunjenog islamskim ornamentom

U srednjem vijeku razvijaju se novi umjetnički stilovi u Europi krenuvši s romanikom kao prvim razdobljem kojeg prihvaća cijela Europa te gotikom koja ga slijedi. Ornament je najvećim dijelom

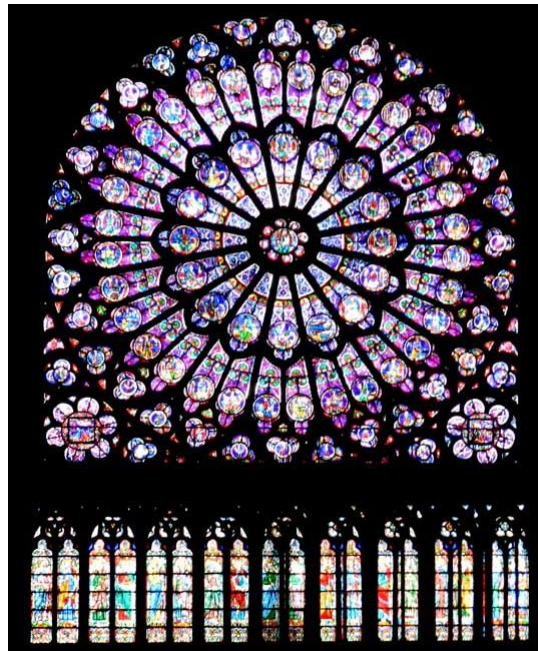
sačuvan u arhitekturi, ali i iluminacije i slike nam ostavljaju trag. Ornament iz ruralnih dijelova je i dalje na prolaznim materijalima te nam ostaje manji broj fizičkih primjeraka ornamenata nego iz umjetničkih centara gdje vlada kulturna osviještenost. Glavno obilježje romanike jest glomaznost i monumentalnost masivnih struktura, a ornament se temelji na antici. Pronalazimo geometrijske i floralne uzorke kao što su akantusi i vitice oslanjajući se na rimsku, a usporedno s time i na grčku baštinu u nešto jednostavnijem obliku. Ornament je geometriziran bez prevelikog ukrašavanja. Utjecaj religije može se osjetiti jer postoji utjecaj Bizanta. Romaniku krasi i iluminacije koje su jedan od ključnih segmenata ornamentike.

Slika 11. Svetohranište ukrašeno u romaničkom stilu
pronađeno na ostacima crkve sv. Filipa i Jakova u Pragu

Gotika je razdoblje koje je reakcija na romaniku te odstupa od klasičnih antičkih načela. Monumentalnost i voluminoznost mijenja se u izduženost, a polukružnost u šiljatost. Veliki

prozori na crkvama pružaju velike staklene površine koje umjetnici koriste i time počinje često stvaranje vitraja kao novog i češćeg oblika ukrašavanja. Šiljasti završetci prozora rezultirali su sitnim i nepravilnim rezanjem stakla čime je vitraj bio raskošan i bogat. Motivi gotičkog ornamenta najčešće se povezuju s arhitekturom, ali ih se može pronaći i u iluminacijama, slikarstvu i kiparstvu. Upotrebom rozeta u crkve se unosi novi način ornamenta kroz kružni oblik stilizirane ruže, sa stiliziranim laticama koje su ispunjene vitrajima.

Slika 12. Rozeta katedrale Notre-Dame u Parizu

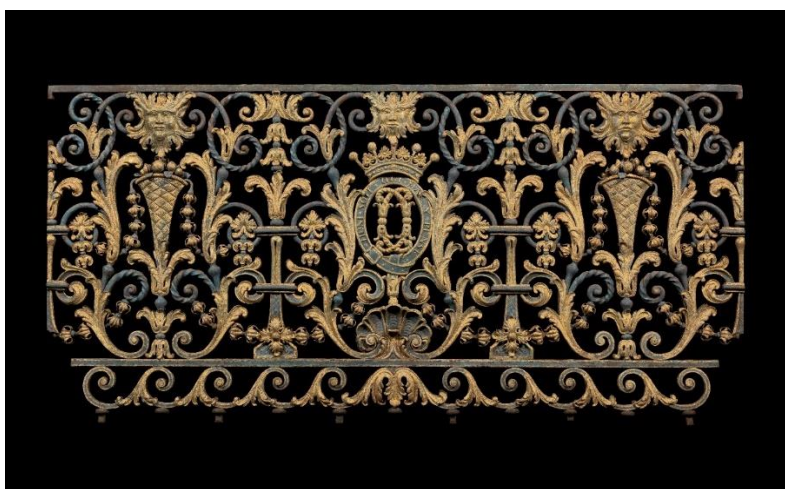
2.2.4. ORNAMENTIKA NOVOG VIJEKA

Renesansa revitalizira sklad i doziranost ornamenta u svrhu harmonije za razliku od gotike gdje se svaka prazna površina ispunjava ukrasima. Revolucija u umjetnosti dogodila se shvaćanjem linijske perspektive i početkom realističnog slikarstva čime počinje učestalije portretiranje osoba. Ovdje ornament služi za postizanje ugođaja i kompozicije koji će se protezati sve do pojave avangardnih stilova i suvremene umjetnosti. Ornament se nalazi na draperijama i u prostori portretiranih. Crkve dobivaju nove svetačke freske, ali i iluzinističke freske gdje su zidovi oslikani arhitektonskim motivima ispunjenim ornamentima stvarajući privid dubine prostora.

Slika 13. Lavinia Fontana, *Bianca degli Utili Maselli sa svoje šestero djece*, ulje na platnu, 1615.

Na renesansni sklad barok odgovara raskošću, bogatvom ukrasa, što je oplemenjeno dramatičnošću. Kao i u prethodnim razdobljima, upotreba floralnih ornamentata je česta.

Slika 14. Barokna balustrada stubišta iz Londona

Iz baroka se razvija posljednji stil u klasičnoj povijesti umjetnosti kojemu je ornament u prvom planu, a naziva se rokoko. Karakterizira ga prekomjerna upotreba dekorativnih elemenata u

slobodnim formama s velikom upotrebom zlatne boje definiranog kao kič. Sve do 20. stoljeća i secesije, kroz neoklasicizam i romantizam, ornament se razvijao na osnovu nekog od prethodnih povijesnih stilova bez pretjeranih modifikacija.

ORNAMENT U 20. I 21. STOLJEĆU

Kroz cijelo 20. i ovaj dio 21. stoljeća umjetnici upotrebljavaju ornament kao ideju samog rada i temeljni dio svog umjetničkog stvaralaštva. Ornamentu se pristupa na brojne načine unutar samo stotinjak godina. Vrhunac razvoja ornament dobiva kada preuzima primat i kada se na njemu zasniva umjetnički rad. To se događa od secesije, preko avangardi pa sve do konceptualne i suvremene umjetnosti. Secesijski umjetnik Gustav Klimt jedan je od prvih autora koji ga često koristi u stvaranju svojih slika. On spaja apstraktne i geometrijske forme s prikazima osoba. Koristeći se prikazom osobe kao glavnim motivom, nepravilnim i stiliziranim ornamentom i bogatom upotrebom zlatne boje ispunjava plohe na slikama.

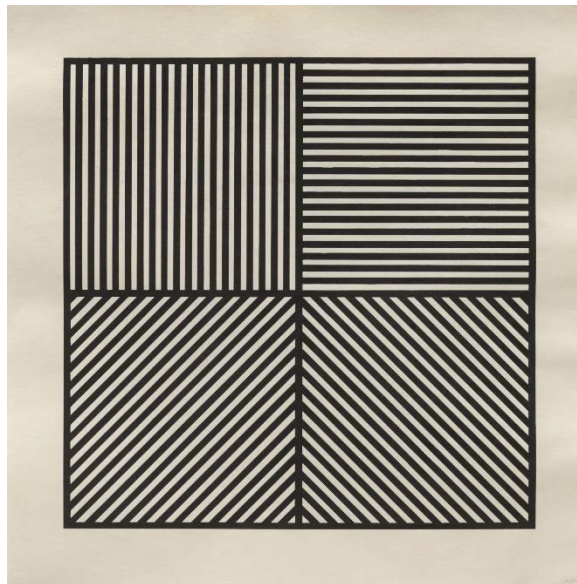
Slika 15. Gustave Klimt, *Poljubac*, ulje na platnu, 1907./1908.

U secesiji su značajni i umjetnički plakati kao mediji ornamentalnog izražavanja. Autori se baziraju na ritmičnom ponavljanju elemenata koji tvore stiliziranu sliku u ornamentalnoj maniri. Od autora ističu se Alfred Roller te Alphonse Mucha.

Slika 16. Alphonse Mucha, *Plakat Sarah Bernhardt kao Gismonde*, 1895.

Treba istaknuti umjetnike s prve polovice 20. stoljeća koji imaju doticajne točke s ornamentom kroz elemente, motive ili pak kroz kompoziciju djela, a to su Vasily Kandinsky, Piet Mondrian, Paul Klee, Josef Albers i Joan Miró. Tijekom pedesetih godina stvara se novi pokret u umjetnosti pod nazivom *op art*, koji se kroz geometrijske forme bavi optičkom iluzijom. Glavni predstavnici *op arta* su pionir *op arta* Victor Vasarely, Bridget Riley, Jesus Rafael Soto, Carlos Cruz-Diaz i drugi. Pretapanje različitih motiva daje sasvim novi pogled i veliki doprinos umjetnosti koja se naslanja na ornament. Konceptualna umjetnost fokus umjetničkog djela stavlja na ideju, koncept i obrazloženje umjetničkog djela, dok je sama izvedba u drugom planu. Najznačajniji umjetnik druge polovice 20. stoljeća koji prožima ornament kroz svoju praksu na suvremen način jest Sol LeWitt. Njegovi jednostavni geometrijski oblici ne samo da su značajni za takav vid umjetnosti, već su uvelike utjecali i na poimanje konceptualne umjetnosti općenito kako navodi Šuvaković u svome *Pojmovniku suvremene umjetnosti* (309 –314). U hrvatskoj umjetnosti najznačajniji umjetnik koji se bavi ornamentom kao idejom jest Miroslav Šutej, koji pristupa ideji ornamenta suvremeno i eksperimentira s materijom. Uz njega vrijedi istaknuti Otti Berger i Julija Knifera, čiji su radovi utjecali na hrvatsku umjetnost i njegov vlastiti rad.

Slika 17. Sol LeWitt, *Kvadrat podijeljen vodoravno i okomito na četiri jednaka dijela, svaki s različitim smjerom izmjeničnih paralelnih linija*, 1982.

3. FOLKLORNI ORNAMENT

U suvremenom svijetu, iako smo dojma da tradicija i određene kulturno-folklorne vrijednosti gube na važnosti, postoji sve veća umjetnička tendencija da inspiraciju za stvaranje umjetnici dobivaju iz kulturnog nasljeđa prostora i zemlje iz koje dolaze. Najveći broj umjetnika suvremene prakse koji umjetničku inspiraciju dobivaju iz vlastite kulture dolaze iz azijskih i afričkih zemalja. Prihvatanjem i kopiranjem ideja i kultura naprednijih zemalja, ako ih tako možemo zvati, mnoge kulture odbacuju stoljetne tradicijske i identitetske karakteristike i vrijednosti. Hrvatsku folklornu tradicijsku baštinu odlikuje bogato nasljeđe koje se očuvalo na selima jer veća središta, gradovi, uvijek teže ka većim središtima, najčešće nekim većim europskim gradovima. Današnja se Hrvatska može podičiti četverima folklornim zonama. To su: panonska folklorna zona, dinarska folklorna zona, alpska folklorna zona i primorska folklorna zona koje dr. Ivan Ivančan opisuje u knjizi *Narodni plesni običaji u Hrvata* iz 1996. godine. Zone se razlikuju u plesnom, vokalnom, instrumentalnom, ali i ornamentalnom segmentu gdje se vide različiti utjecaji, ali i geografske karakteristike pojedine zone koje se odražavaju na narodnim nošnjama. Ukrašavanje ornamentom pronalazimo najvećim dijelom na tekstilu, ali i kroz drvorezbarstvo predmeta, arhitekturu, keramiku, metalurgiju i slično. Od svega navedenog najpoznatiji i najraskošniji ornament pronalazimo na tekstilu. Čovjek je, bez sofisticirane tehnologije, stvarao unikatne tekstilne predmete oslanjajući se isključivo na vlastitu misao te je time ornament i sam uzorak bio bogat i unikatan. Zbog svih tih parametara gdje su ljudi znanja, vještine i priče prenosili s koljena na koljeno, svi segmenti su se odupirali zubu vremena te održavali kulturu živom. U etnologiji i antropologiji poznata je činjenica da će, ako određena legenda ili bilo koja srodna stavka preživi tri generacije, u budućnosti uvijek putovati u gotovo neizmijenjenoj formi. Znajući taj podatak, u folkloru pronalazimo segmente koji datiraju iz doba najstarijih civilizacija i naroda ovih prostora kao što su npr. ilirska i staroslavenka kultura. Svaka narodna nošnja služila je kao vizualna poruka, otkrivajući važne informacije o osobi koja je nosi. Na primjeru žene, iz nošnje se moglo saznati je li slobodna djevojka, djevojka pred udaju, udana žena, udovica ili koje je doba godine. Narodna ornamentika prožeta je geometrijskim i organskim motivima mitološkog, religijskog, magijskog, ali i čisto estetskog značenja. S globalizacijom, ornament se reducira i ujednačava, gubeći svoje iskonsko značenje i postajući uglavnom estetska vrijednost bez dublje poruke. Povijest narodnih nošnji pokazuje da su globalizacija i dostupnost jeftinijih materijala u posljednjih stotinjak godina

promijenili njihovu vizualnost. Umjesto ručno pravljenih bogato ukrašenih suknji, kupuje se, uzmimo za primjer, industrijski pliš te se od njega prave isti dijelovi nošnji kao što su se prije izrađivali od materijala iz ljudskog okruženja. Pojednostavljanjem segmenata gubi se dublje značenje i dobiva se površna vrijednost nečega što je prije bio statusni simbol. U prošlosti se svaki dio tadašnje odjeće ukrašavao raznim motivima da bi se osoba od osobe razlikovala i na neki način uspoređivala koja je ljepše i bogatije spremljena.

Slika 18. Tradicionalni baranjski vez

4. SRODNI UMJETNICI - NADAHNUĆE I INSPIRACIJA U RADU

Povijest umjetnosti pokazuje da određeni umjetnici primarno implementiraju ornament kao temeljni motiv u svom radu, dok drugi koriste ornament sekundarno u kontekstu kompozicijskog načela ili postizanja ugođaja. Prije avangarde te u 20. stoljeću često pronalazimo ornament u umjetničkim djelima kroz razne forme. Povijest umjetnosti nam jasno pokazuje da postoje umjetnici koji ornament implementiraju u svoj rad. Uviđa se da postoje umjetnici koji se primarno bave ornamentom kao temeljnim motivom umjetničkog stvaralaštva ili umjetnici koji tek sekundarno koriste ornament zbog postizanja ugođaja ili kompozicije. Prije avangarde te ponešto u 20. stoljeću u umjetničkim djelima često pronalazimo ornament kao predmet crtanja, slikanja ili kiparenja čisto kroz figurativne forme i repliciranje nekih stvarnih modela. Uzmemo li za primjer neke renesansne ili barokne slike, pronalazit ćemo ornament na draperijama portretiranih osoba, na predmetima ili u prostoru nekog interijera. U djelima avangardnih umjetnika pronalazimo ornament u prvom planu s naglaskom na koncept gdje ga interpretiraju na vlastiti način te mu time daju nove dimenzije. Tu se ističe hrvatska umjetnica Otti Berger, koja se uglavnom bavila sferom primijenjene umjetnosti, dizajnom tekstila i s kojom se dijele poveznice na konceptualnoj razini: kako prostorno, tako i etnološki. Antonija Mlikota u znanstvenom radu *Otti Berger – hrvatska umjetnica iz Tekstilne radionice Bauhausa* donosi podatke o životu umjetnice. (Mlikota, 2009) Profesionalni vijek provela je u Njemačkoj i drugim europskim zemljama, a školovala se na *Bauhausu* u Dessauu, gdje je studirala pod Lászlom Moholy-Nagyjem, Paulom Kleeom i Vassilyjem Kandinskim. Berger je vodila Tekstilni odjel *Bauhausa* nakon odlaska Gunte Stölzl i kratko bila zamjenica Lilly Reich. Nakon zatvaranja *Bauhausa* otvorila je vlastiti Atelje za tekstil u Berlinu i surađivala s tekstilnim tvornicama u Njemačkoj, Nizozemskoj i Švicarskoj. Bila je jedina dizajnerica iz *Bauhausa* koja je zatražila i dobila patente za svoj tekstil. Zbog svog židovskog podrijetla bila je prisiljena zatvoriti tvrtku 1936. i nije uspjela emigrirati kao mnogi njezini kolege. Nakon nekoliko kratkih boravaka u Londonu vratila se u Zmajevac, gdje je 1944. deportirana u Auschwitz, gdje je i umrla. Vrijedi istaknuti da se tekstil u radovima Otti Berger komponira kao slika, odražavajući razvoj njezinog osobnog stila i akumulirano znanje i iskustvo. Bergerova dizajnerska rješenja također nose elemente narodnih nošnji i tkanja iz Baranje, što je bila njezina ranija inspiracija. Mnogi radovi naglašavaju kontraste u materijalima,

bojama i oblicima, što je rezultat učenja i vježbi Johanna Ittena na početcima *Bauhaus*a.

Slika 19. Otti Berger, *Knjiga*, pamuk, 1935.

Drugi umjetnik kojega treba istaknuti jest osječki umjetnik Julije Knifer. On ostaje poznat po svojem minimalističkom konceptualnom motivu meandra u svojim radovima. Ranije u radu navodi se motiv meandra kao vjerojatno najpoznatiji ornamentalni motiv u ljudskoj povijesti. Knifer mu pristupa kroz razne interpretacije i oblike gdje se u određenim radovima na prvu možda i ne primijeti taj motiv. Knifer je zanimljiv kao autor čiji se umjetnički rad gleda kao cjelina, ima visoku umjetničko-konceptualnu vrijednost, a može biti motivacija mnogim umjetnicima što se discipline pri radu tiče. Umjetnik se uvijek vraćao, nekad i po nekoliko godina, istom radu, starim djelima te ih je neprestano dorađivao i iscrtavao. Bitnost procesa kod Knifera pronalazimo u njegovoj seriji portreta koju je započeo 1949. godine kada je odlučio prekinuti studij prava i pripremati se za upis na Akademiju likovnih umjetnosti u Zagrebu. U tekstu predgovora **kojeg djela** kustosice Radmile Ive Janković u MSU Zagreb piše: „Isprva je tu seriju shvaćao kao vježbu, no ubrzo je u ponavljanju istoga otkrio dublji smisao.” Možemo definirati kako je gotovo

konceptom ornamenta u kontekstu ritmičnog ponavljanja motiva zaokružio vlastito životno stvaralaštvo.

Slika 20. Julije Knifer, *Autoportreti*, detalj rada, 1949. – 1952.

5. KONCEPT RADA

Skicirajući i stvarajući radove temeljene na hrvatskom tradicijskom ornamentu, uviđam mogućnosti u vlastitoj interpretaciji i njegovoj vizuri u vlastitom umjetničkom radu. Kao vizualnog umjetnika u folkloru intenzivno me zanima vizualni segment te je li ga moguće implementirati i integrirati u ostale umjetnosti. Uzevši to u obzir poigravam se s ornamentom i preispitujem što je to ornament, do koje granice ornament može postojati, kada počinje gubiti svoje značenje i slično. Osmislivši model i načelo prema kojem kreiram novi rad po principu monotonog ponavljanja, stvaram svoju zonu udobnosti i svojevrsnu *art-terapiju*. Ponavljanjem uzoraka otvaram mjesto dubljem razmišljanju o vlastitom radu i umjetnosti u cjelini, a ne konkretnom radu i njegovim detaljima. Vlastiti rad temelji se na procesualnosti i dajem važnost cjelini, a ne detalju i konkretno jednom ili tek manjem dijelu radova. Samim time dolazim do zaključka da umjetničko stvaralaštvo svakog pojedinog autora treba sagledati u cjelini, nikako svaki rad zasebno, što je česta praksa. Navedenom tezom još jednom se dokazuje da je čovjek misaono biće te da kroz intelekt poima umjetnost i stvarnost. Svojim radom nastavljam proces stvaranja ornamenta koji zbog globalizacije društva i svijeta nestaje ili je nestao u izvornom obliku. Time ornament mogu shvatiti kao poveznicu današnjeg čovjeka, konkretno sebe, sa svim svojim predcima koji sežu sve do prapovijesti i tako mogu uspostavljati tu međusobnu povezanost.

Sfera ornamenata jedna je od spona između prošlosti i današnjice gdje je razlika jedino u civilizacijskom napretku koji se odražava na ornament toga razdoblja kao i na njegovoj umjetničkoj interpretaciji. Ornamentu pristupam analitički i s propitkivanjem te se pitam do koje se granice ornament može smatrati ornamentom i što sve možemo smatrati ornamentom. Proučavajući motive na tekstilu, shvaćam da su prisutni magijski, religijski i simbolički elementi, gdje ništa nije bez razloga. Zbog vlastite uronjenosti u folklor i istraživanja, uviđam mnogo više sadržaja u ornamentima narodnih nošnji. Za razliku od navedenih, u svojim radovima ostavljam svaki korak kod tkanja vidljiv na nekoliko primjeraka grafičkih listova gdje je svaka nova faza iscrtavanja vidljiva na vlastitom otisku te u odnosu s prethodnim. U seriji crteža *Impletio* primjećujem ponavljanje istih uzoraka u kvadratićima, gdje svaki kvadratić izgleda identičan pri stvaranju, ali kao cjelina rad postaje razigran zbog različitih debljina linija i načina iscrtavanja, stvarajući privid različitih tonova i nijansi.

6. TEHNIČKA IZVEDBA I ZASEBNI KONCEPTI RADOVA

Diplomski rad pod nazivom *Tradicionalna kultura ornamenta kao koncepcija za otkrivanje i stvaranje vlastitog identiteta* sastoji se od nekoliko dijelova koji čine cjelinu, dok svaki segment funkcionira kao jedinstveno umjetničko djelo. Rad uključuje knjigu umjetnika, seriju grafika, seriju crteža i intermedijalni video. Proces stvaranja bio je spontan, s okvirnom idejom, dok je ostatak prepušten procesu rada.

6.1. KNJIGA UMJETNIKA – ORNAMENTI

U knjizi umjetnika pod nazivom *Ornamenti* pokušavam dugotrajnim stvaranjem raznih ornamenata ispitati postoji li krajnja točka u stvaralačkom procesu. Vjerujem da se kvantitetom dolazi do kvalitete te da usporedbom više uzoraka možemo izdvojiti kvalitetnije primjere, dok se cjelina može smatrati uspješnim radom. Nakon mnogobrojnih iscrtanih ornamenata i popunjene

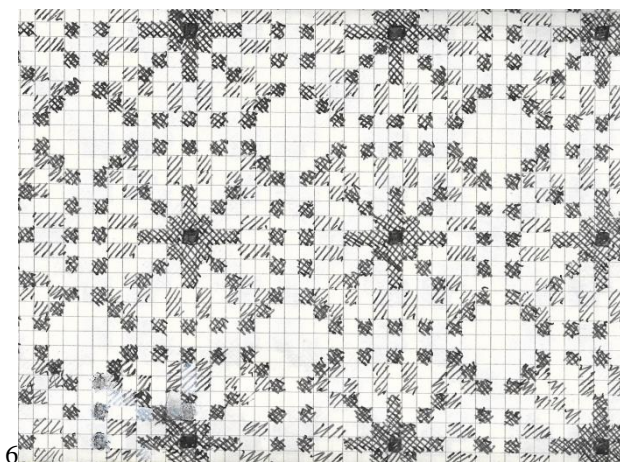
knjige umjetnika može se definirati da je načina, motiva i narativa neograničeno te da proizlaze iz kontinuiteta u radu. Svaki novi list u knjizi umjetnika podrazumijeva novi ornament, odnosno novi narativ, dok monotono iscrtavanje budi u meni još veći nagon za rad, jer dok crtam jedan ornament, već se stvara ideja za sljedeći. Crtam spontano, bez previše razmišljanja o konačnom rezultatu. Knjiga je realizirana kroz crteže tušem na papiru kao tradicionalne crtaće tehnike kojom umjetnici stvaraju skice. Tijekom iscrtavanja stvaraju se greške koje na kraju implementiram u rad kao sastavni dio procesa dajući novu vizuru. Knjiga se može promatrati kao višemjesečni osobni dnevnik jer svaki je crtež označen datumom nastanka tako da se može pratiti koliko, kada i kako se razvija osobni ornament.

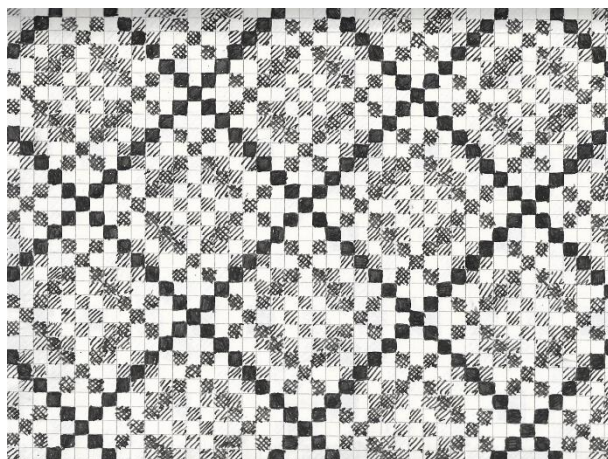
Slika 21. Knjiga umjetnika *Ornamenti*

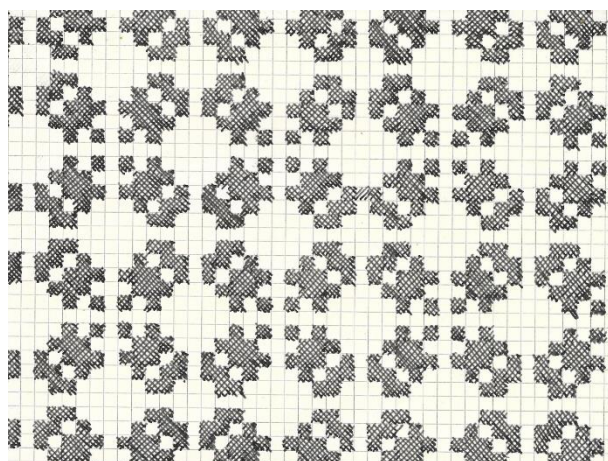
Slika 22. Knjiga umjetnika *Ornamenti*

Slika 23. Primjer ornamenta iz Knjige umjetnika

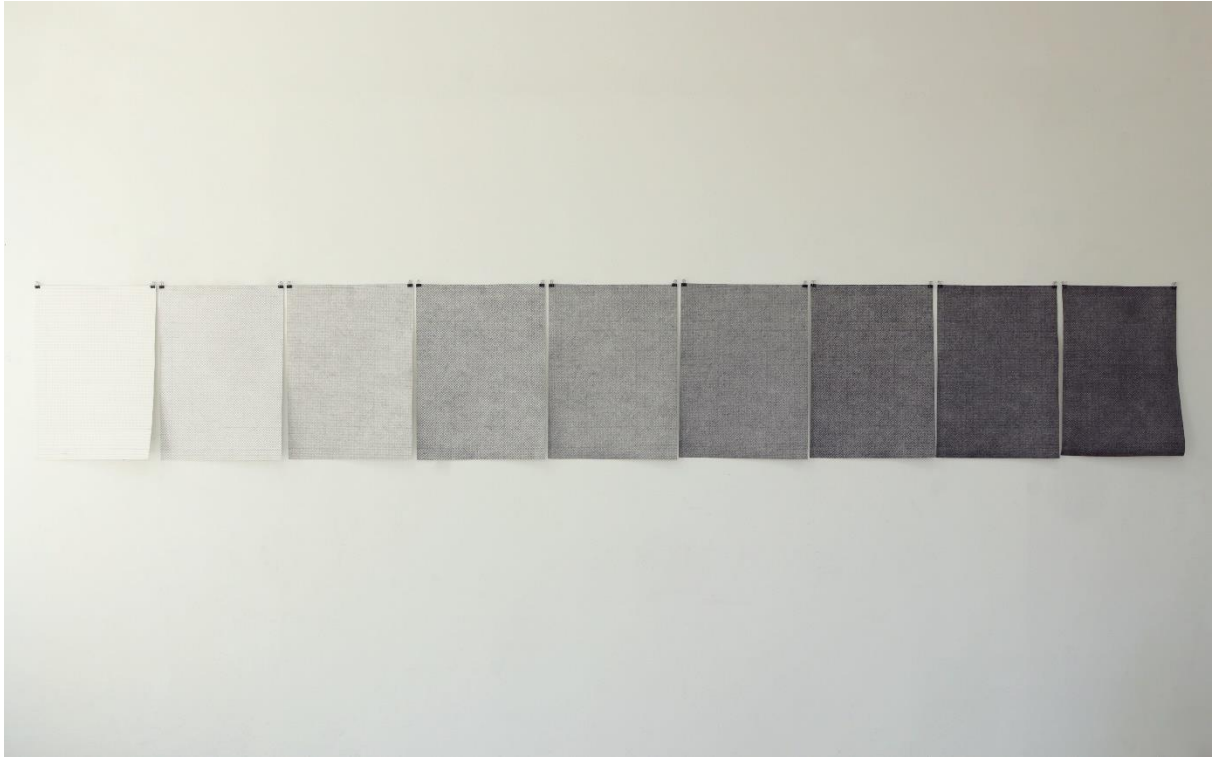
Slika 24. Primjer ornamenta iz Knjige umjetnika

Slika 25. Primjer ornamenta iz Knjige umjetnika

6.2. SERIJA GRAFIKA *IMPLETIO*

Nakon iscrtane knjige umjetnika tražio sam model koji kao osnova može iznjedriti seriju radova s najviše autorskog pečata. Kroz nekoliko modela gdje ponavljam isti linijski uzorak, koji se kao ideja može smatrati svojevrsnom ornamentalnom strukturom, pronalazim model koji uz geometrijski moment ima i organsko svojstvo. Svaki kvadratić je popunjavani istim uzorkom (geometrijskim rasterom), ali se kroz cjelinu uviđaju tonske vrijednosti, valeri. Svaka iscrtana linija ima osobnost, tj. minimalne razlike koja rad oplemenjuje. Za izradu grafičkog dijela rada koristim se dubokim tiskom, tradicionalnom grafičkom tehnikom bakropisa. Tehnika mi pruža kontinuirano i slojevito građenje rada, gdje svaku fazu otiskujem, ne kao probni otisak, kao što je pravilo u grafici u kontekstu probnog otiska, već kao unikatni grafički list koji je sastavni dio cjeline. Svaki grafički list nosi ideju rada u kontekstu prikazivanja procesa. Kroz tehniku bakropisa povezujem svoj rad s tkanjem i vezenjem, odajući počast svima koji su kroz povijest neumorno tkali da bi stvarali predmete potrebne za život. Bakropisne linije stvaram kao što se nekad vezlo nit po nit, liniju po liniju u vlastitim grafikama. Koristim se kvadratićima veličine 5 mm x 5 mm, koje popunjavam linijama te upotrebljavam horizontalne, vertikalne i dijagonalne linije. Prva faza rada podrazumijeva iscrtanu mrežu kvadratića koja služi kao shema za daljnji rad. Fazu krase perforacije na metalu koje se pri pripremi ploče (brušenjem i poliranjem) ne mogu ukloniti i već tada se geometrija rada susreće s organsošću i nepredviđenim „greškama”. Druga i treća faza su dijagonalne linije u jednu stranu, dok četvrtu i petu stvaraju dijagonalne linije okomite na prethodne. Na dijagonalne linije idu horizontalne linije kroz šestu i sedmu fazu, a okomite linije sačinjavaju osmu i devetu fazu. Ukoliko gledamo sve grafičke listove zajedno kao cjelinu, vidimo tonsko stupnjevanje u smislu svakog pojedinog grafičkog lista. Ton je samo privid brojnih izjetkanih linija koje se nalaze na cinčanoj ploči.

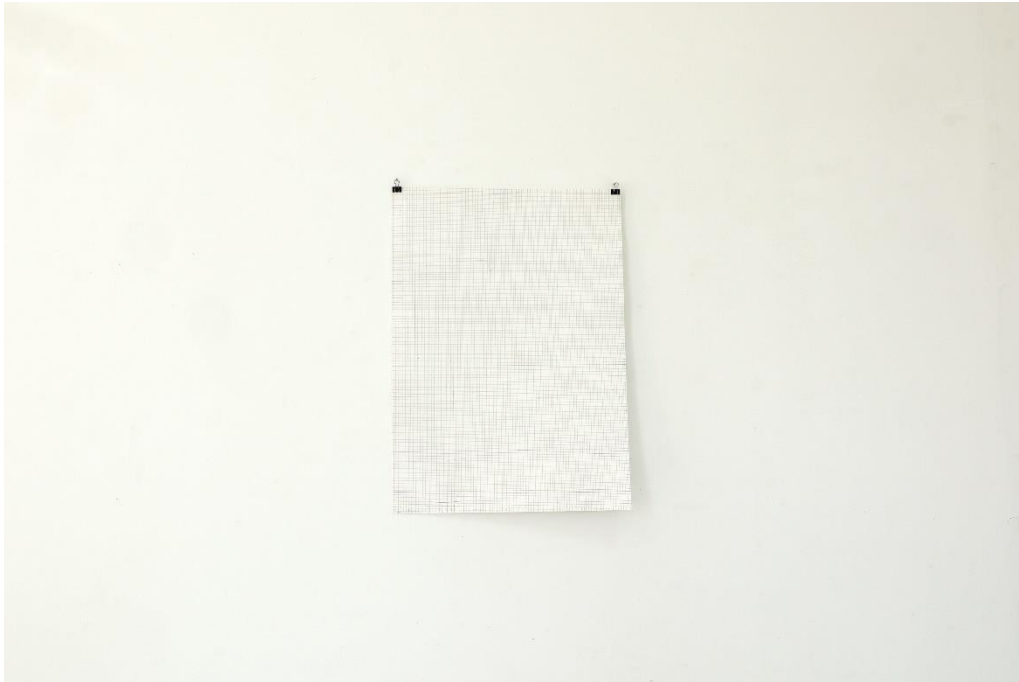

Slika 26. Serija grafika *Impletio*

9

Slika 27. *Impletio*, etat 1

Slika 28. *Impletio*, etat 2

Slika 29. *Impletio*, etat 3

Slika 30. *Impletio*, etat 4

Slika 31. *Impletio*, etat 5

Slika 32. *Impletio*, etat 6

Slika 33. *Impletio*, etat 7

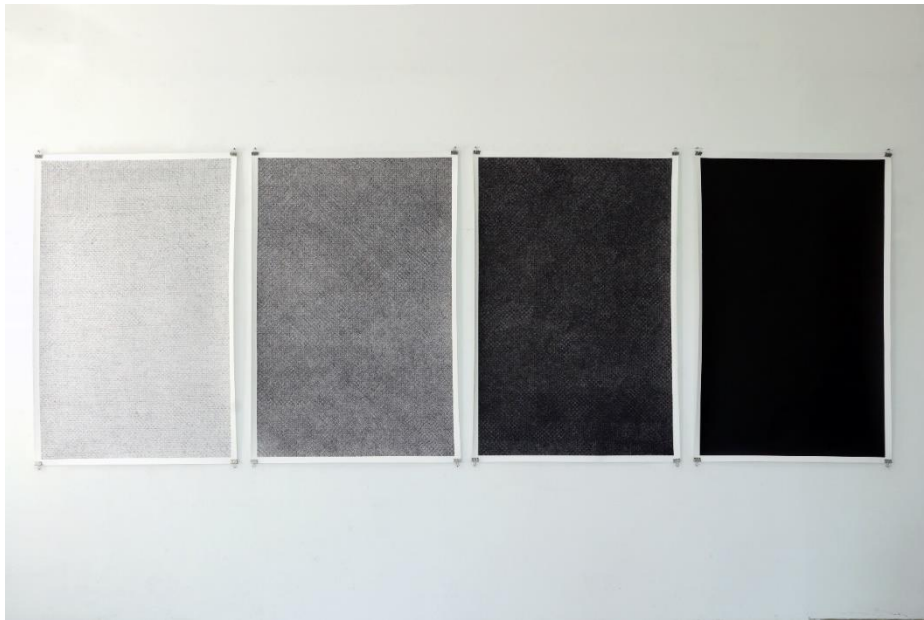
Slika 34. *Impletio*, etat 8

Slika 35. *Impletio*, etat 9

6.3. SERIJA CRTEŽA *IMPLETIO*

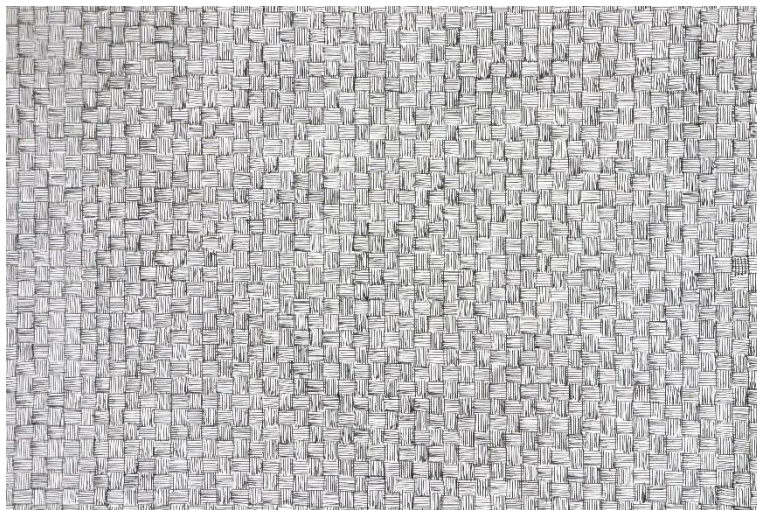
Kontinuirani rad u više različitih medija ponukao me da stvaram crteže velikog formata veličine 1500 mm x 1000 mm. Crteži se temelje na ponavljanju istih elemenata kroz cijeli rad u tehnici tuša na papiru. Serija se sastoji od četiri crteža gdje pri izradi svakog koristim različite elemente prilikom popunjavanja kvadratića. Najsvjetliji se rad sastoji samo od naizmjenične upotrebe horizontalnih i vertikalnih linija. Svaki drugi kvadratić popunjavam je jednim načinom, odnosno drugim načinom rada. Koristeći isti element kroz cijelu shemu, teoretski bi rad trebao biti jednoličan u tonu, ali on to nije. Popunjavajući ne razmišljam o istom broju linija u pojedinom kvadratiću, već o popunjavanju kvadratića elementom kojem je ista baza, ali je različita izvedba. Time dobivam treperavost, organičnost, tonsku nejednakost, ali i životnost. Rad mami gledatelja da mu se približi i bolje ga izuči. Takav pristup koristim u svakom novom radu iz serije. Koristim se kombinacijom gusto iscrtanih i horizontalnih i vertikalnih linija u istom kvadratiću. U konačnici događa se novi ornament, nova struktura gdje se vanjski rubovi kvadratića križaju s rubovima kvadratića pored i time tvore svojevrsne zatamnjene međulinije koje ih međusobno separiraju. Cilj je bio istražiti nove pristupe radu, kroz tradiciionalnu tehniku tuša na papiru te usporediti odnose među različitim medijima dok je kreacija i model rada ostao na tragu stvaranja vlastita ornamenta.

Slika 36. Serija crteža *Impletio*

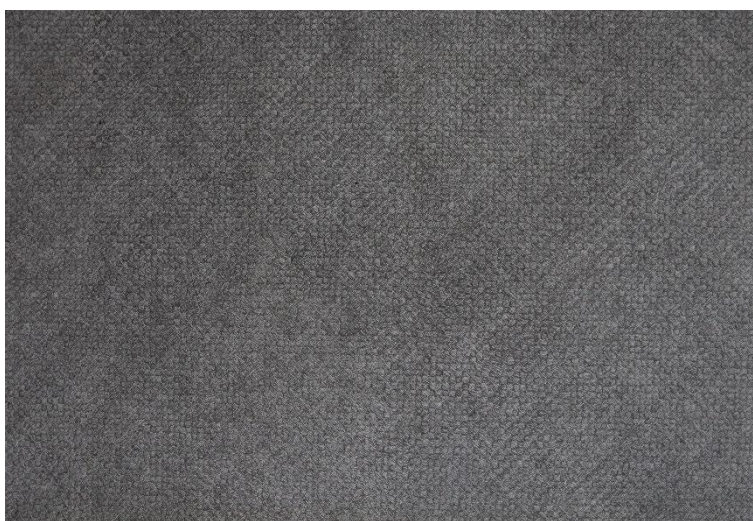
Slika 37. Prvi crtež iz serije *Impletio*

Slika 38. Detalj prvog crteža iz serije *Impletio*

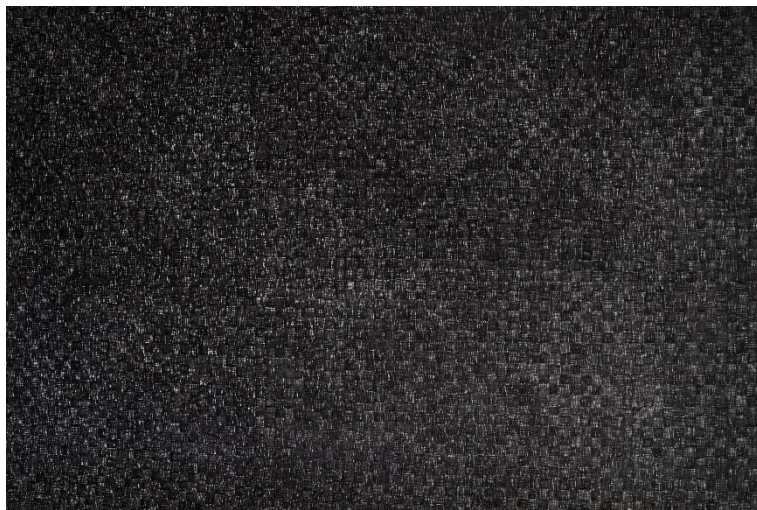
Slika 39. Drugi crtež iz serije *Impletio*

Slika 40. Detalj drugog crteža iz serije *Impletio*

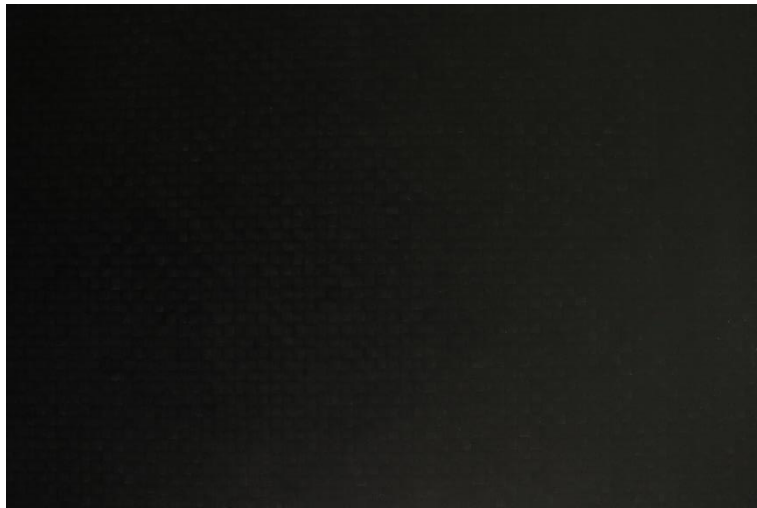
Slika 41. Treći crtež iz serije *Impletio*

Slika 42. Detalj trećeg crteža iz serije *Impletio*

Slika 43. Treći crtež iz serije *Impletio*

Slika 44. Detalj četvrtog crteža iz serije *Impletio*

6.4. VIDEO

Pri izlaganju radova, uz vizualni segment, važan je i ambijentalni moment gdje promatrača, ušavši u galeriju s radovima, potpuno uranjam u ornament kroz ambijentalnu glazbu koja prati rad. Svojevrsnim trokutom dijaloga: promatrač – radovi; radovi – glazba; glazba – promatrač stvara se novonastala situacija gdje je promatrač uronjen u intermedijalnost i kompletnost serije radova. Glazba za video nastaje na istom principu kao i radovi gdje melodije iz folkloru obrađujem (u suradnji sa svojim kolegama; Lukom Štiksom, Danijelom Čehajićem, Lukom Kuharom i Silvijom Živkovićem), pristupam glazbenoj kreaciji te ispreplićem konvencije likovne i glazbene umjetnosti. U pitanju *Pevano kolo* iz Valpovštine, sela Bizovca, melodija se sastoji od dvaju dijelova; sporog pjevanog dijela i brzog bez vokalne pratnje. U promjeni ritmova, tempa, reduciranja instrumenata i eliminiranja vokalnog dijela stvara se nova inačica nečega što je tradicionalno iz našeg folklornog *bazena*. Ornamente preuzimam iz vlastite knjige umjetnika i dajem im novo značenje. Ritmična promjena ornamenata prati ritam i tempo glazbe: uspori li se glazba, i uzorci će se sporije izmjenjivati, ubrza li se, ubrzat će se i izmjena crteža. Ovim načinom dodatno oživljavam ornament kroz model video rada. Rad se izlaže kao petlja te nema konkretnog početka i kraja, već služi kao kontinuirani ambijentalni video rad. Cilj ovoga istraživanja jest da se osvijesti važnost očuvanja vlastite kulturne baštine i stvaranja novih vrijednosti na čvrstim temeljima vlastite kulture.

7. ZAKLJUČAK

U velikoj količini suvremenih distrakcija i propagiranja kratkotrajnih ideala i formi, postavljaju nam se uvjeti ukoliko želimo biti dio mase. Nadalje, u konstantnom mijenjanju trendova i ideala gubimo pojam o vlastitim korijenima i odrednicama koje su duboko u nama samima. Ovim radom želim potaknuti ljude da ne odbacuju ono iskonsko u sebi te da promisle o pitanju: “Tko sam ja?”, o svojim korijenima i onome utkanome u njima ovisno o podneblju iz kojega dolaze. Istražujući i stvarajući radove došao sam do zaključka da se iz tradicije pojedinog kraja, naroda može razviti mnogo kvalitetnih ideja. Metodom dugotrajnog ponavljanja istih elemenata, neprestano se javljaju nove ideje, nadovezuju se jedna na drugu te im je teško odrediti točan početak i kraj. Ovime nije

stvoren jedan *mikro-opus*, nego na to treba isključivo gledati kao na kontinuum u radu, kako na umjetničkoj razini, tako i na osobnoj.

8. LITERATURA

- Čaušić, M. (2020) *Kemija u umjetničkoj grafici*, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku, Osijek
- Ivančan, I. (1996) *Narodni plesni običaji u Hrvata*, Hrvatska matica iseljenika, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb
- Livaja, T. (2018) *Zapisnice*, vlastita naklada, Osijek
- Mihaljev, J. (2000) *Hrvatski baranjski vez*, Matica hrvatska Osijek, Osijek
- Mlikota, A. (2009) *Otti Berger – hrvatska umjetnica iz Tekstilne radionice Bauhausa*, znanstveni rad, Odjel za povijest umjetnosti, Sveučilište u Zadru
- Moslavac, S. (2010.) *Narodne nošnje Novske, Jasenovca, Krapja i Lipovljana*, Muzej Moslavine Kutina, Kutina
- Racinet, A., Dupont-Auberville, A. (2006.) *The World of Ornament*, TASCHEN GmbH, Koln
- Skupina autora (1966) *Enciklopedija likovnih umjetnosti 1 A - Čus* Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb
- Skupina autora (1966) *Enciklopedija likovnih umjetnosti 2 D - Ini*, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb
- Skupina autora (1966) *Enciklopedija likovnih umjetnosti 3Inj - Portl*, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb
- Skupina autora (1966) *Enciklopedija likovnih umjetnosti 4 Portr – Ž DODATAK*, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb
- Šuvaković, M. (2005), *Pojmovnik suvremene umjetnosti*, Horetzky, Zagreb Vlees & Beton, Ghent, Zagreb

Internetske poveznice

<http://likovnakultura.ufzg.unizg.hr/Ucimogledatizine/Broj%202/ritam%20u%20ornamentima>

<https://www.tate.org.uk/art/art-terms/o/op-art>

<https://hjp.znanje.hr/index.php?show=main>

<https://www.metmuseum.org/>

<https://www.sah.org/publications/sah-blog/blog-detail/sah-blog/2017/05/08/awe-chitecture-and-ornamentation-of-gothic-cathedrals>

<https://www.enciklopedija.hr/>

<https://studycorgi.com/greek-pottery-and-ancient-art-periods/>

<https://buffaloah.com/a/virtual/fr/nd/12rose/12rose.html>

<http://www.msu.hr/dogadanja/julije-knifer-iz-zbirki-msu/1433.html>

rozeta. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. (Pristupljeno 29. 08.2024.) <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/53552>>.

9. POPIS SLIKOVNOG MATERIJALA

1. Otisci ruku u nepravilnom ritmu u Spilji ruku u Španjolskoj, izvor:
https://es.wikipedia.org/wiki/Cueva_de_las_Manos#/media/Archivo:SantaCruzCuevaManos-P221651b.jpg
2. Spoj stilizirane figuracije i ornamentalnog ponavljanja u nacionalnom parku *Serra da Capivara* u Brazilu, izvor:
https://it.wikipedia.org/wiki/Parco_nazionale_Serra_da_Capivara#/media/File:Serra_da_Capivara_-_Several_Paintings_2b.jpg
3. Egipatski sarkofag s raznim ornamentalnim motivima, izvor:
<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/544326>
4. Ilustracija predmeta s keltskim ornamentom, izvor:
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=6259701>
5. Amfora ukrašena ornamentom, izvor:
<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/250551>
6. Ukrašena grčka posuda za miješanje vina i vode, izvor: <https://studycorgi.com/greek-pottery-and-ancient-art-periods/>
7. Rimski podni mozaik s ornamentom i portretom, izvor:
<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/253565>
8. Ornamentalni mozaik na podu kupaonice pronađen u Antiohiji u današnjoj Turskoj, izvor:
<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/470267>
9. Bogato ukrašeni interijer Aje Sofije bizantskim i islamskim ornamentom, izvor:
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=116079839>
10. Fragment tekstila ispunjenog islamskim ornamentom, izvor:
<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/327824>
11. Svetohranište ukrašeno u romaničkom stilu pronađeno na ostatcima crkve sv. Filipa i Jakova u Pragu, izvor: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/467756>
12. Rozeta katedrale Notre-Dame, izvor:
<https://buffaloah.com/a/virtual/fr/nd/12rose/12rose.html>

13. Lavinia Fontana, *Bianca degli Utili Maselli sa svoje šestero djece*, ulje na platnu, 1615.,
izvor: <https://www.arthistoryproject.com/artists/lavinia-fontana/bianca-degli-utili-maselli/>
14. Barokna balustrada stubišta iz Londona, izvor:
<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/204561>
15. Gustave Klimt, *Poljubac*, ulje na platnu, 1907./1908., izvor:
https://hr.wikipedia.org/wiki/Gustav_Klimt#/media/Datoteka:The_Kiss_-_Gustav_Klimt_-_Google_Cultural_Institute.jpg
16. Alphonse Mucha, *Plakat Sarah Bernhardt kao Gismonde*, 1895., izvor:
https://en.wikipedia.org/wiki/Alphonse_Mucha#/media/File:Alphonse_Mucha_-_Poster_for_Victorien_Sardou's_Gismonda_starring_Sarah_Bernhardt.jpg
17. Sol LeWitt, *Kvadrat podijeljen vodoravno i okomito na četiri jednaka dijela, svaki različitim smjerom izmjeničnih paralelnih linija*, 1982., izvor:
<https://www.tate.org.uk/visit/tate-modern/display/materials-and-objects/sol-lewitt>
18. Tradicionalni baranjski vez, vlastita fotografija
19. Otti Berger, *Knjiga*, pamuk, 1935., izvor:
https://en.wikipedia.org/wiki/Otti_Berger#/media/File:Book_MET_DP10028.jpg
20. Julije Knifer, *Autoportreti*, detalj rada, 1949. – 1952., izvor: <https://korzoportal.com/slikar-apsurda-julije-knifer/>
21. Knjiga umjetnika, vlastita fotografija
22. Knjiga umjetnika, vlastita fotografija
23. Primjer ornamenta iz Knjige umjetnika, vlastita fotografija
24. Primjer ornamenta iz Knjige umjetnika, vlastita fotografija
25. Primjer ornamenta iz Knjige umjetnika, vlastita fotografija
26. Serija grafika *Impletio*, vlastita fotografija
27. *Impletio*, etat 1, vlastita fotografija
28. *Impletio*, etat 2, vlastita fotografija
29. *Impletio*, etat 3, vlastita fotografija
30. *Impletio*, etat 4, vlastita fotografija
31. *Impletio*, etat 5, vlastita fotografija
32. *Impletio*, etat 6, vlastita fotografija
33. *Impletio*, etat 7, vlastita fotografija

34. *Impletio*, etat 8, vlastita fotografija
35. *Impletio*, etat 9, vlastita fotografija
36. Serija crteža *Impletio*, vlastita fotografija
37. Prvi crtež iz serije *Impletio*, vlastita fotografija
38. Detalj prvog crteža iz serije *Impletio*, vlastita fotografija
39. Drugi crtež iz serije *Impletio*, vlastita fotografija
40. Detalj drugog crteža iz serije *Impletio*, vlastita fotografija
41. Treći crtež iz serije *Impletio*, vlastita fotografija
42. Detalj trećeg crteža iz serije *Impletio*, vlastita fotografija
43. Četvrti crtež iz serije *Impletio*, vlastita fotografija
44. Detalj četvrtog crteža iz serije *Impletio*, vlastita fotografija